

ЗАБОРОНА РАБСТВА ТА ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

**ГОЛОХА Аріна Романівна - студентка 3 курсу денної форми спеціальності
293 «Міжнародне право» Сумського державного університету,**

<https://orcid.org/0009-0003-1313-2459>

УДК 349.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.1.43>

Рабство та примусова праця є одними з найгрубіших порушень прав людини, які завдають неоправданної шкоди гідності та свободі особистості. Незважаючи на заборону цих явищ у міжнародному праві та законодавстві більшості країн, вони, на жаль, продовжують існувати у різних формах, у тому числі в Україні. Торгівля людьми, експлуатація праці, залучення до примусової праці внаслідок боргової кабали чи обмеження свободи пересування – це лише деякі прояви цієї проблеми. Дослідження реалізації заборони рабства та примусової праці в Україні має важливе значення для вдосконалення законодавства, розробки ефективних механізмів захисту прав людини та боротьби з відповідними злочинами.

У статті досліджено проблеми реалізації заборони рабства та примусової праці в Україні. Розглядаються міжнародні та національні правові норми, що регулюють дане питання, аналізуються сучасні форми рабства та примусової праці, що існують в Україні. Особлива увага приділяється викликам у сфері протидії торгівлі людьми, трудовій експлуатації та примусовому жебрацтву. Досліджуються основні причини існування цих явищ та недоліки в їх подоланні. Пропонуються шляхи вдосконалення законодавства та правозастосовної практики для ефективної реалізації заборони рабства та примусової праці в Україні.

На основі проведеного дослідження у статті пропонуються конкретні рекомендації щодо вдосконалення законодавства, посилення координації між різними органами влади, покращення системи захисту та реабілітації

жертв, підвищення обізнаності суспільства щодо проблеми рабства та примусової праці. Особливий наголос робиться на необхідності посилення міжнародного співробітництва для ефективної протидії транснаціональним аспектам цих явищ.

Стаття має теоретичне та практичне значення для розробки ефективних стратегій подолання сучасних форм рабства та примусової праці в Україні, а також для вдосконалення механізмів захисту прав людини в цій сфері.

Ключові слова: рабство, примусова праця, торгівля людьми, трудова експлуатація, права людини, міжнародне право, національне законодавство, правозастосування.

Мета і завдання статті полягають у комплексному аналізі проблем реалізації заборони рабства та примусової праці в Україні та виробленні рекомендацій щодо вдосконалення відповідного правового регулювання та практики.

Стан наукової дослідженості

Проблематика заборони рабства та примусової праці досліджувалась у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема І. Лютого, М. Хавронюка, К. Левченко, Я. Лизогуба, Є. В. Фесенка, Г. І. Богуша, А. А. Вознюка та інших. Водночас, комплексних досліджень, присвячених проблемам реалізації цієї заборони саме в Україні, бракує, що зумовлює необхідність подальшого опрацювання цієї тематики.

Виклад основного матеріалу

Рабство та примусова праця є одними з найгрубших порушень прав людини, які стосуються не лише історичних контекстів, але й сучасного світу. Рабство та примусова праця є тісно пов'язаними, але не тотожними поняттями у сфері прав людини. Для глибшого розуміння цих явищ, важливо розглянути їхні визначення, юридичні аспекти та прояви в сучасному суспільстві.

Українське слово раб походить від староцерк.-слов. рабъ (йому відповідало дав.-рус. робъ), яким у слов'ян називали робітника-людину, яка виконує ту чи іншу господарську роботу. Пізніше це слово стало вживатись у значенні – людина, яка виконує свої обов'язки примусово, яка знаходиться у

власності інших людей або організацій і яку можна розглядати як таку ж складову господарства, як і худобу чи знаряддя праці, можна продати, обміняти, вбити без її згоди. У більшості європейських мов для позначення раба використовується запозичення з візантійської грецької οκλάβος, що асоціює рабство зі слов'янами. Але рабство виникло, звісно, набагато раніше від слов'ян, а старогрецька мова, як і сучасна грецька, використовувала інше слово δουλεία [1].

Рабство – стан, в якому одна людина була власністю іншої. Раб розглядався законом як власність, або рухоме майно, і був позбавлений більшості прав, які зазвичай мали вільні люди [2].

Виділяють наступні види рабства:

Таблиця 1. Види

№ з/п	Вид	Особливості
1.	Традиційне рабство	Традиційне рабство існувало за легальних систем, що надавали одним людям право власності над іншими. Раб тоді розглядався персональним майном власника, його можна було купувати й продавати як товар. Зазвичай у таких системах статус раба передавався дітям рабів. Хоча традиційне рабство домінувало в багатьох суспільствах минулого, на сьогодні цей вид рабства формально заборонений й зустрічається нечасто. Навіть там, де таке рабство збереглося, легальна система будь-якого міжнародно визнаного уряду не підтримує його.
2.	Боргове рабство	Боргове рабство виникає, коли людина зобов'язана працювати на іншу людину, щоб відробити борг. Термін такого рабства й послуги, що їх повинен надавати боржник, можуть бути невизначеними. Заборгованість може передаватися з покоління в покоління, й діти можуть відробляти борг предків. Сьогодні, тобто у XXI столітті, таке рабство найпоширеніше, особливо у Південній Азії.
3.	Примусова праця	Термін примусова праця інколи застосовують для опису ситуації, коли людина змушена працювати проти своєї волі під страхом насильства або іншого покарання, але ним описують також і традиційне рабство і будь-яку іншу ситуацію, коли людина працює не за власним бажанням, й здатність людини працювати перебуває під повним контролем іншої людини. До цієї категорії належать інституції, що формально рабством не визнаються: кріпацтво, військова служба, примусова робота ув'язнених. Тоді як певні підневільні робітники, наприклад, кріпаки, де юре або за традицією мають певні права, вони позбавлені можливості вирватися з нав'язаних їм обставин, часто зазнають знущання і не можуть покинути місце праці. Торгівля людьми здебільшого стосується жінок та дітей для проституції. Ця форма примусової праці росте найшвидше. Серед лідерів у області сексуальної експлуатації дітей називають Таїланд, Камбоджу, Індію, Бразилію та Мексику. Приклади сексуального рабства, часто у контексті війни включають табори згвалтування, станції комфорту, жінок для комфорту, примусове одруження з солдатами та інші способи поводження з жінками (або чоловіками) як з персональним майном, а тому всупереч нормам, що забороняють рабство. 2007 року за оцінками Human Rights Watch, що від 200 до 300 тисяч дітей беруть участь у військових конфліктах.

4.	Примусові шлюби	Примусові та ранні шлюби часто вважаються видом рабства. Примусові шлюби досі практикуються в різних частинах світу, зокрема в деяких частинах Азії та Африки. Вони також трапляються серед іммігрантів у Європі, США, Канаді та Австралії. У Західній Африці збереглося ритуальне служіння, при якому жінок й дівчат віддають священникам або представникам вищих каст. Викрадення з метою шлюбу досі трапляється в багатьох частинах світу, наприклад в Ефіопії такими є 69% шлюбів.
----	-----------------	--

Створено автором на основі [1].

Надаючи характеристику терміну «примусова праця», зазначимо, що це означає будь-яку роботу чи службу, яку вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг [3].

Міжнародний стандарт «Соціальна відповідальність 8000 (SA8000)» визначає примусову працю як роботу, що виконується людиною під загрозою покарання, а не за власним бажанням або така, що вимагається від неї для погашення боргу. Організація або економічний об'єкт, що несе відповідальність за виконання вимог даного стандарту, включаючи весь персонал (наприклад, директори, керівники, адміністрація, інспектори і некерівний персонал, що працюють за наймом, за контрактом чи іншим чином представляють компанію) не повинна використовувати або підтримувати використання примусової праці і не повинна вимагати від персоналу жод-

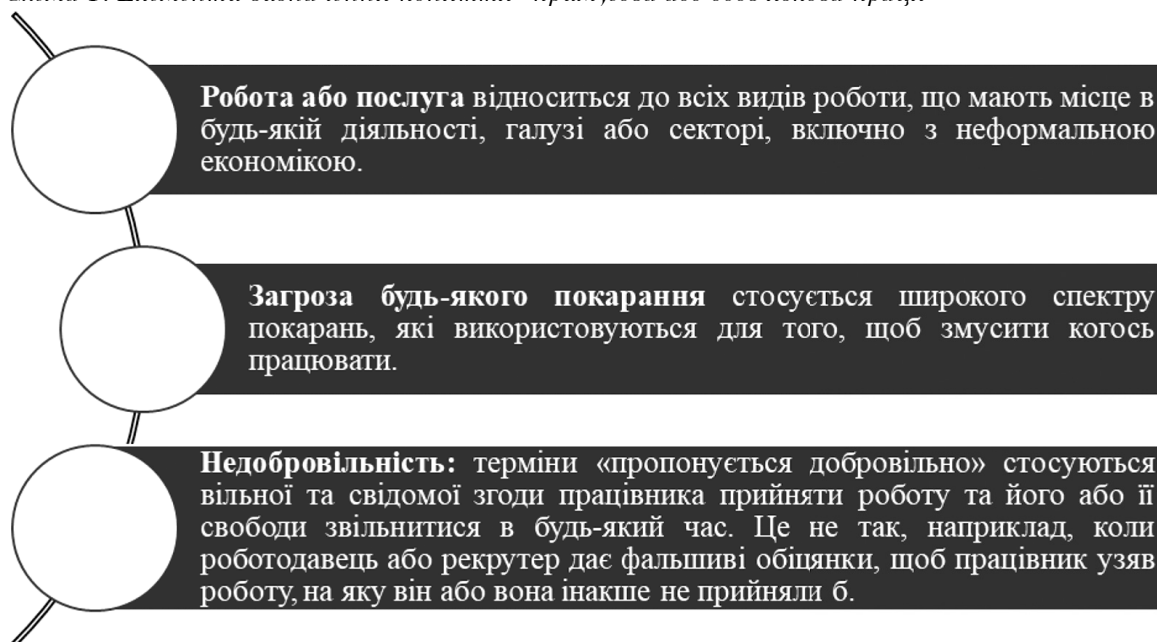
них застав при прийнятті на роботу (в тому числі документа, що посвідчує особу) [4].

Відповідно до Конвенції МОП про примусову працю 1930 року (№ 29), примусова або обов'язкова праця – це: «будь-яка робота або служба, яка вимагається від будь-якої особи під загрозою покарання і для якої особа не запропонувала себе добровільно» [5].

Це визначення складається з трьох елементів (Схема.1).

Конституційні гарантії заборони рабства та примусової праці є фундаментальними положеннями, які відображають прагнення держав забезпечити дотримання прав і свобод людини. Закріплення цих заборон у конституціях країн є важливим кроком у боротьбі з експлуатацією та забезпеченні правової охорони кожної людини. Розглянемо, як ці гарантії реалізовані в конституціях різних країн та які механізми забезпечують їх дотримання.

Схема 1. Елементи визначення поняття «примусова або обов'язкова праця»

Створено автором на основі [6].

Більшість конституцій демократичних держав містять положення, які забороняють рабство, работоргівлю та примусову працю. Ці положення базуються на міжнародних стандартах прав людини та покликані захищати гідність і свободу кожної особи. Конституційні гарантії можуть включати як прямі заборони, так і положення, що забезпечують реалізацію відповідних міжнародних зобов'язань.

Конституція України містить чітке положення про заборону рабства та примусової праці. У статті 43 Конституції зазначено: «Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан» [7].

Конституція України, як Основний Закон держави, гарантує заборону рабства та примусової праці. Відповідна норма міститься в статті 25, яка проголошує: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина не може бути без її вільної згоди піддана медичним, науковим чи іншим дослідям».

Хоча пряма заборона рабства та примусової праці не згадується в цій статті, її положення тлумачаться як такі, що охоплюють

ці ганебні практики. Така інтерпретація ґрунтується на фундаментальному принципі поваги до людської гідності та прямій забороні катувань, нелюдського поводження тощо, які є невід'ємними елементами ситуацій рабства та примусової праці.

Окрім цього, конституційна заборона рабства та примусової праці впливає з низки інших статей Основного Закону України, зокрема ст. 28 (ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню), ст. 43 (право на належні, безпечні і здорові умови праці) та ст. 44 (неможливість використання примусової праці).

Закріплення заборони рабства та примусової праці на конституційному рівні підкреслює її фундаментальне значення та високий ступінь захисту. Відповідно до ч. 2 ст. 22 Конституції України, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод людини. Таким чином, конституційні гарантії заборони рабства та примусової праці в Україні мають абсолютний, невідчужуваний та непорушній характер.

Хоча Конституція України чітко забороняє рабство та примусову працю, реальне втілення цього принципу в життя досі залишається викликом для нашої держави. Існує низка перешкод, що ускладнюють ефективну протидію таким ганебним явищам:

Таблиця 2. Проблеми реалізації заборони рабства та примусової праці в Україні

№ з/п	Виклик	Пояснення
1.	Недосконале законодавство	Відсутній комплексний закон, який би чітко визначав поняття «рабство», «примусова праця», встановлював відповідальність за такі діяння та передбачав дієві механізми їх попередження і протидії. Наявні норми є розпорошеними в різних законодавчих актах і не завжди узгоджуються між собою.
2.	Прогалини в правозастосовній практиці	Через відносну новизну проблематики рабства та примусової праці в українських реаліях, правоохоронні органи та суди часто стикаються з труднощами кваліфікації відповідних діянь. Низький рівень розуміння специфіки таких злочинів ускладнює їх виявлення, розслідування та притягнення винних до відповідальності.
3.	Недостатня координація зусиль держави	В Україні немає єдиного координаційного центру або органу, відповідального за формування та реалізацію державної політики у сфері протидії рабству й примусовій праці. Діяльність різних відомств у цьому напрямку залишається фрагментарною та неузгодженою.

4.	Брак ресурсів і уваги	Обмежені фінансові та кадрові ресурси державних органів, а також недостатня увага з боку держави до даної проблематики значно ускладнюють боротьбу із рабством і примусовою працею в Україні. Бракує коштів на профілактичні заходи, допомогу жертвам і притягнення винних до відповідальності.
5.	Низька обізнаність громадськості	Через обмежену кількість інформаційних кампаній чи просвітницьких програм багато українців недостатньо обізнані щодо форм та ознак сучасного рабства й примусової праці. Це ускладнює виявлення відповідних злочинів.
6.	Соціально-економічні чинники	Поширення рабства й примусової праці тісно пов'язане з такими явищами, як бідність, безробіття, гендерна нерівність, відсутність належних механізмів захисту прав трудових мігрантів тощо. Ці системні проблеми створюють підґрунтя для експлуатації людей.
7.	Наслідки збройної агресії РФ.	Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України, створила додаткові серйозні виклики у сфері протидії рабству та примусовій праці. Значні руйнування інфраструктури, масштабні вимушені переміщення населення та гуманітарні кризи збільшують ризики потрапляння людей у ситуації експлуатації. Окупація частини української території російськими військами відкрила шлях для примусового виведення місцевих мешканців на роботи, насильницького вивезення цивільних осіб тощо. Воєнні дії також підривають спроможність держави належним чином протидіяти таким злочинам.

Створено автором.

Для ефективної реалізації заборони рабства та примусової праці необхідно вживати комплексних заходів, що включають:

- Реформа правоохоронних органів та судової системи. Підвищення кваліфікації працівників, боротьба з корупцією, забезпечення прозорості та підзвітності.
- Підвищення обізнаності. Впровадження освітніх програм та інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності про права людини та механізми їх захисту.
- Соціально-економічні заходи. Забезпечення підтримки вразливих груп населення, створення нових робочих місць, контроль за посередниками з працевлаштування.
- Міжнародне співробітництво. Посилення співпраці з міжнародними організаціями та іншими державами у боротьбі з торгівлею людьми та примусовою працею.

Висновок

Отже, для ефективної протидії рабству та примусовій праці в Україні необхідно вирішити комплекс пов'язаних між собою правових, інституційних та соціально-економічних викликів. Лише всеохопний під-

хід забезпечить реалізацію конституційної заборони цих ганебних явищ.

Таким чином, для належного забезпечення конституційних гарантій заборони рабства і примусової праці в Україні необхідно вжити комплексних заходів законодавчого, інституційного та соціального характеру. Лише всеохопний і скоординований підхід може призвести до подолання цих ганебних явищ.

Література

1. Рабство. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Рабство>
2. Slavery - African, Colonial, Abolition. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/slavery-sociology/Historical-survey>
3. Примусова праця. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Примусова_праця.
4. Міжнародний стандарт. Соціальна відповідальність (SA8000) : Стандарт Ред. вид. від 01.10.2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07#Text>
5. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю N 29 : Конвенція Міжнар. орг. пр. від 28.06.1930 р. № 29.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136#Text

6. What is forced labour?. *International Labour Organization*. URL: <https://www.ilo.org/topics/forced-labour-modern-slavery-and-human-trafficking/what-forced-labour>

7. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

PROHIBITION OF SLAVERY AND FORCED LABOUR: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Slavery and forced labour are among the most serious human rights violations that cause irreparable damage to the dignity and freedom of the individual. Despite the prohibition of these phenomena in international law and the legislation of most countries, they unfortunately continue to exist in various forms, including in Ukraine. Human trafficking, labour exploitation, forced labour as a result of debt bondage or restrictions on freedom of movement are just some of the manifestations of this problem. The study of the implementation of the prohibition of slavery and forced labour in Ukraine is important for improving legislation, developing effective mechanisms for protecting human rights and combating relevant crimes.

The article examines the problems of implementation of the prohibition of slavery

and forced labour in Ukraine. The author examines the international and national legal norms governing this issue, analyses the modern forms of slavery and forced labour existing in Ukraine. Particular attention is paid to the challenges in combating human trafficking, labour exploitation and forced begging. The main reasons for the existence of these phenomena and the shortcomings in overcoming them are investigated. The author suggests ways to improve legislation and law enforcement practice for the effective implementation of the prohibition of slavery and forced labour in Ukraine.

Based on the research, the article offers specific recommendations for improving legislation, strengthening coordination between different authorities, improving the system of protection and rehabilitation of victims, and raising public awareness of the problem of slavery and forced labour. Particular emphasis is placed on the need to strengthen international cooperation to effectively counteract the transnational aspects of these phenomena.

The article is of theoretical and practical importance for developing effective strategies to overcome modern forms of slavery and forced labour in Ukraine, as well as for improving the mechanisms of human rights protection in this area.

Keywords: slavery, forced labour, human trafficking, labour exploitation, human rights, international law, national law, law enforcement.